

A. POTOČNIK:

Ljubljana.

(Nadaljevanje iz lanskega letnika.)

8. ZNAMENITE STAVBE NA STAREM TRGU.

lanskem »Zvončku« smo omenili na strani 81. in 82., da so staro Ljubljano delili v »Stari«, »Novi« in »Veliki« ali »Glavni trg«. Vsaka teh naselbin pa je imela nekatera znamenita poslopja, ki so deloma ostala, deloma pa so bila porušena.

Oglejmo si nekatera važna poslopja »Starega trga« v smeri od Hradeckega (Črevljarskega) mostu proti cerkvi sv. Florijana! Takoj poleg omenjenega mostu, kjer stoji hiša Gallusovo nabrežje 1, je stalo eno najstarejših poslopij z močnimi oboki, pod katerimi so prodajali kramarji razno blago. To stavbo so imenovali »Trančo«, odtod še dandanes ime ulice »Pod Trančo«. Nad oboki so bili zapori, v katerih so preteпали mestni biriči hudo delce vsak teden tako, da se je njih jok in stok razlegal daleč okrog. Tu je bivala nočna straža, ki je hodila ponoči po mestu in lovila pretepače. Ker je bilo to poslopje silno slabo ter je bila nevarnost, da se samo ne podre, zato so ga porušili leta 1788.

Znamenita je hiša na Starem trgu 4, kjer se je rodil leta 1641. sloveči zgodovinar Janez Vajkart Valvasor, znan po svojem znamenitem spisu »Slava vojvodine Kranjske«, v katerem opisuje lepoto kranjske dežele, ki bi ostala brez dvoma še nadalje neznan tujemu svetu, da ga ni ta mož opozoril na neštete njene prirodne bisere in obenem tudi zanimivo opisal nje zgodovine. Ogromni stroški za to delo so popolnoma izčrpali njegovo bogato imetje. Umril je v preprosti meščanski hiši v Krškem leta 1693. Pokopan pa je na gradu Mediji pri Izlakah nedaleč od Zagorja ob Savi. Hvaležni narod mu je postavil pred državnim muzejem krasen spomenik, delo kiparja Alojzija Gangla.

Na Starem trgu je bila tudi kruharna, t. j. lopa za prodajo kruha, kjer so oddajali peki vsak dan sveži kruh, starega pa odnašali. Na tej lopi je visela črna tabla, na katero so vsakih štirinajst dni napisovali ceno žitu in kruhu. V tej ulici je bila tudi mestna tehtnica in javna kopalnica.

Ponos vsakega mesta je njegova mestna hiša. Tudi na Starem trgu nekdanje Ljubljane je stalo poslopje, v katerem so se zbirali mestni očetje k važnim posvetom. Nekateri trdijo, da je stala mestna hiša blizu Tranče, in sicer na kraju, kjer je ulica najožja. Znano pa je, da so v oni dobi navadno postavljali mestne hiše na

prostornejše kraje. Zato smemo trditi, da je stala najstarejša mestna hiša na koncu Starega trga tam, kjer je danes »Stiški dvorec«, Stari trg 34, ali pa tam, kjer se dviga dandanes državna osnovna in meščanska dekliška šola, ali v njeni bližini.

Prvotna mestna hiša je bila zidana leta 1297. ter je imela široka železna vrata, ob katerih sta viseli dve svetilnici. Na stenah so bile tele slike: Na prestolu je sedela žena z zavezanimi očmi. V eni roki je držala tehtnico, v drugi pa meč; predstavljala je pravico.

Slika petelina je opozarjala ljubljanske meščane na čuječnost. Poleg teh slik sta bila grba ljubljanskega mesta in deželnega kneza. Blizu vrat je bila klop, na kateri so sodni hlapci tepežkali obsojence.

Sv. Jakoba trg z okolico v prošli dobi

Tu je stala tudi železna kletka, v katero so zapirali zločince. Hiša je imela železen balkon, s katerega so razglašali obsodbe. Nad streho se je dvigal stolpec z uro in veternico. Pred mestno hišo je bil vodnjak, poleg vodnjaka pa je rasla košata lipa, zato so imenovali ta del Starega trga kratko »Pod lipo«.

Pod to lipo so Ljubljanci prirejali razne zabave. Pripovedujejo, da je prišel nekoč na tako veselico lep in čedno opravljen mladenič in plesal z brhko Šeferjevo Uršiko. Vrtel pa ni mlade Uršike le okolo lipe, ampak sukal jo je tudi po sedanji Stiški ulici, ki drži proti vodi. Ko sta prišla do brega Ljubljanice, sta izginila v njenih valovih. Ljudstvo je trdilo, da ni bil zali mladenič nihče drugi kot — povodni mož. (Prešernova pesem »Povodni mož«.)

Znamenita je hiša Stari trg 34, katere pročelje je obrnjeno v Sv. Florjana ulico. Tej hiši pravijo »Stiški dvorec«. Do leta 1315. je stala na tem kraju hišica z vrtom; oboje je prodal neki ljubljanski meščan stiškemu opatu. Opat Jakob (1603.—1626.) je dvorec nanovo sezidal in olepšal. V dvorcu so stanovali prelati, stiški menihi in drugi odlični gosti, ki so prišli v Ljubljano. Do leta 1895. je bilo v tem poslopju deželno sodišče, pozneje pa je imela obrtna šola tu svoje prostore.

Na sedanjem Svetega Jakoba trgu so se že leta 1494. naselili avguštinci, ki so ostali tam do leta 1555. Tega leta so prodali samostan in cerkev kralju Ferdinandu I., ki je namenil samostan onemoglim rudarjem in dosluženim, ohromelim vojakom. To poslopje so imenovali cesarski ali dvorni špital. Leta 1597. so prišli v Ljubljano jezuiti, da so pomagali pri zatiranju Lutrove vere, ki se je v mestu in na kmetih jako hitro širila. Pokupili so okrog 30 hiš v bližini šentjakobske cerkve, med njimi tudi špital. Vsa ta poslopja so podrli in sezidali z luteranskim denarjem velikanski samostan. Nadvojvoda Ferdinand, vnuk že prej omenjenega cesarja Ferdinanda I., je ukazal luteranom, da prestopijo k rimskokatoliški veri ali pa morajo zapustiti deželo. Večina se je odločila za izselitev iz dežele, odšli pa so bogatejši. Ti so morali pred odhodom oddati desetino svojega imetja. S tem denarjem so si sezidali jezuiti lastni dom. Velik del današnjega Svetega Jakoba trga je bil samostanski vrt.

Pozneje so podarili kostanjeviški cistercijanci jezuitom eno svojih hiš, ki je stala v sedanji Zvezdarski ulici in se je dotikala samostana. Leta 1634. so dokupili v tej ulici še šest hiš, stoječih samostanu nasproti na prostoru sedanjega vrta v Trubarjevi in Zvezdarski ulici, ter jih zvezali iz prvega nadstropja z lesenim hodnikom nad ulico.

Poleg svojega bivališča so imeli jezuiti tudi dijaški konvikt, v katerem so pripravljali dečke za duhovski stan. Obstojala je šestrazredna gimnazija, ki so jo obiskovali tudi sinovi plemenitašev. Leta 1773. je bil jezuitski red razpuščen, njegovo imetje pa je prešlo v last verskega zaklada. Leto pozneje je ogenj upepelil jezuitski samostan in cerkev sv. Jakoba. Sezidali so zopet gimnazijo, ki je stala na mestu sedanje dekliške šole do leta 1798., ostala poslopja pa so podrli in izpremenili prostor v današnji Svetega Jakoba trg.

To gimnazijsko poslopje so imenovali reduto, kjer je bila v prvem nadstropju prostorna in lepa dvorana. V tej dvorani so prirejali razne veselice, koncerte in razstave. V njej so se vršile tudi porotne obravnave do leta 1895. Pred reduto je bila za porotnih obravnav pot do Svetega Jakoba trga zaprta z železnimi verigami, da ropot voz ni motil zasedanja.

Pogorišče na obeh straneh Zvezdarske ulice je kupil jezuit Gabriel Gruber, ki je napravil načrt za Gruberjev prekop med Golov-

cem in Gradom. Gruber je sezidal v letih 1775 do 1782 lepo in prostorno poslopje, kjer je danes državna poštna in brzojavna direkcija. Novejši del te hiše, ki je obrnjen proti Rožni ulici, je dal sezidati leta 1840. Anton Virant, zato so imenovali to poslopje tudi *Virantovo hišo*.

V tej hiši je bila nekaj let obrtna šola in »Glasbena Matica« je imela tod svoje učilnice.

Na vogalu Hrenove ulice in Žabjaka stoji še dandanes poslopje, ki mu pravijo *Žabjek*, najbrž zato, ker so tu prodajali nekoč ribe, rake in žabe. V to poslopje so nekoč zapirali potepuhe in lenuhe. Leta 1765. je bila tu Desselbrunnerjeva predilnica, še prej pa so tu domovale redovnice sv. Bernarda, ki so šivale mašna oblačila. Pozneje je bila tu vojašnica.

Hiše na Starem trgu so bile večinoma zidane iz kamnja, nekatere pa so bile lesene. Gorenja nadstropja so molela čez spodnje tako, da je bila ulica zgoraj ožja kot spodaj. Proti Ljubljani so imele nekatere hiše tudi balkone. Po Starem trgu so stale stopnice, na katerih so prodajali kramarji in trgovci železo, žreblje, usnje, jermena itd. Trg je bil jako ozek; pešci so se morali postaviti v vrsto, da je mogel voz mimo. Na Starem trgu so stanovali večinoma trgovci in rokodelci.

Večerne pesmi.

1.

*Trara — trara,
se pošta pelja,
od kraja do kraja
veselje prevaja,
hiphop — trara,
se pošta pelja!*

2.

*Na bregu domačem
mladina prepeva,
priroda pa v zlato
se zarjo odeva,
na nebu visokem
večernica seva...*

3.

*Že solnce je padlo
v večerni somrak,
k molitvi oglašča
se zvonček sladak,
a k domu se vrača
utrujen korak:*

Marjan J. Tratar.